

Retruque

OS COMEDORES DA PAISAXE*

Albino Prada Blanco

Universidade de Vigo

*Algúns dos estudos e informes que se citan neste artigo están a disposición do lector en versión *pdf* na web: http://webs.uvigo.es/aprada/outros_datos.htm.

O meu agradecemento aos responsables deste foro de debate debe ser dobre. De entrada, por considerar que un economista puidese ser útil para realizar unha ollada crítica sobre un asunto como o da paisaxe. Mais tamén por terme encargado comentar o iluminador relatorio que co título *Aceptaron as sociedades rurais europeas as políticas paisaxísticas públicas?* vén de presentar Pierre Donadieu e que eu tiven a fortuna de poder ler devagar previamente nun texto daquela titulado: *As sociedades rurais europeas teñen asumido as políticas públicas sobre a paisaxe?*

Na miña lectura e na posterior exposición con acaídas imaxes nesta sesión tiven claro que o relator –e grande experto francés– barallaba sobre o tema as pezas esenciais do problema. Os distintos perceptores e usuarios da paisaxe rural por unha banda, os agricultores e produtores da paisaxe, por outra, e as administracións públicas –desde as locais ata as europeas–, por outra. Pezas ou actores dun drama actual que se manifesta en dous comportamentos e procesos extremos: o abandono e a intensificación. Dunha banda, a incapacidade para mobilizar e xestionar unha boa parte da superficie rural –non xa a de vocación forestal ou silvícola, mesmo tamén de pastos ou cultivos– nun proceso de despoboamento galopante dos núcleos rurais e, doutra, unha concentración tecnolóxica –maquinaria, adubos químicos, rega artificial, fitosanitarios, etc.– extrema sobre unha pequena parte do territorio rural –das granxas sen terra, aos invernadoiros, ata chegar ás plantacións lignícolas forestais. E polas dúas vías, unha transformación radical da paisaxe rural que herdamos do vello complexo agrario tradicional.

Quero, xa que logo, centrar a miña atención nestes actores rurais e neste drama da paisaxe e do territorio e deixar a un lado outros argumentos¹ que non

¹ Debo sinalar –polo menos– dous dos que me teño ocupado recentemente. Un vai ser o fenómeno da dispersión como forma de crecemento do urbano e como metástase do rural, que asociado á mobilidade do automóbil privado teño analizado na revista *Grial* –números 176 e 177– co título «Causas e custes da dispersión». Outro sería o particular caso do rural no litoral, onde os usos non agrarios relacionados co turismo, a acuicultura, a navegación, etc. deben ser especialmente tidos en conta; estamos a traballar na cuestión nun proxecto de investigación en curso.

lles son alleos, pero que nesta ocasión complicarían e espallarían de máis a miña tarefa. E quero que o meu empeño sexa útil para, de camiño, facérmonos unha opinión crítica sobre o proxecto de Lei de protección da paisaxe de Galicia que o Goberno galego vén de aprobar². Decateime moi pronto de que o problema viña xa de bastante atrás, como o recollera nunha das súas *Cousas da Vida* o grande observador do mundo rural de comezos do século XX que foi Castelao.

—Todos din que Galicia é moi bonita.
—Si, hom, si; pero as paisaxes non se comen.

Porque como resultado deste «paradoxo» van xa case cen anos nos que, como as paisaxes non se comen, centos de miles de paisanos deixaron as súas aldeas e terras nun xigantesco éxodo migratorio para gañar a vida e, de resultas diso, vai case un século en que o abandono da maior parte da nosa terra e o uso intensivo —ás veces tamén absentista— doutra boa parte fixeron que Galicia deixara de ser tan «bonita».

Cómpre que hoxe nos preguntemos se a sociedade —o «todos din» de Castelao, a demanda para a economía— ten unhas preferencias pola paisaxe rural distintas da súa situación real; se unha sociedade maioritariamente non rural ten un criterio sobre como deba estar a maior parte do territorio do país —que é rural, aínda que xa non agrario—; e se tamén hoxe os agricultores e residentes no

² Pódese consultar o texto da proposta e un ditame ao respecto en: <http://www.ces-galicia.org>; o proxecto fora aprobado no Consello da Xunta do 27 do marzo de 2008.

rural –os que din que «non se comen», os produtores da paisaxe, o lado da oferta en economía– están dispostos, e en que condicións, a producir segundo que modelo de paisaxe. O que opine a sociedade, a demanda, é tamén crucial no articulado da devandita Lei de protección da paisaxe de Galicia –artigos 3.a.; 3.c.; e 10.2– porque está na definición³ da paisaxe como «calquera parte do territorio tal como a percibe a poboación» e mesmo na definición da súa calidade como «aspiracións da colectividade».

Polo lado da demanda, temos realizado dúas enquisas a unha mostra representativa da poboación galega. Unha para coñecer as súas preferencias (Prada, Vázquez e Soliño, 2005) sobre a cuberta arborada nas áreas de montaña do país –frente ao uso actual de plantacións de eucaliptos e piñeiros– e outra para saber se estaban dispostos (Prada, Vázquez e Soliño, 2006) a apoiar unha xestión sostible da biomasa residual forestal –frente ao abandono actual do monte baixo e o ciclo catastrófico dos incendios forestais.

No primeiro caso, partimos da elaboración dun índice de preferencias paisaxísticas (IPP)⁴, a partir de dezasete atributos cos que se codificou un conxunto de fotografías que os entrevistados debían ordenar por dúas veces. Centrámonos na cuberta vexetal e excluímos os cursos de auga, muros, construcións, camiños ou tonalidades estacionais. Os resultados obtidos –consistentes e robustos– decántanse polos bosques de caducifolias fronte ás plantacións, con tratamentos non lineais, con masas mixtas, adultas, non coetáneas e con arborado ocupando máis da metade do espazo de montaña, mais sen chegar ao cen por cen. Serían estas os nosos «regards, perceptions, sensations, emotions» que sinala no seu relatorio o profesor Donadieu. Como se pode observar nas imaxes que reproducimos, entre as utilizadas no traballo de campo co seu IPP, as semellantes ás de menor valoración foran curiosamente utilizadas como promoción dos usos turísticos no rural galego en 2003. É boa nova recoñecer que catro anos despois a promoción pasou a facerse con imaxes semellantes ás máis valoradas segundo o noso traballo de 2006.

³ A lei galega copia nesto a catalá 8/2005, que no seu artigo 3 define a paisaxe como «calquera parte do territorio tal e como a colectividade a percibe».

⁴ Traballos previos nesta dirección serían os de Kaplan e Kaplan (1989), Tempesta (1993), Falini e Ciardini (1985) ou Daniel e Boster (1976), entre outros que citamos na nosa publicación sobre a Rede Natura 2000 (Prada, Vázquez e Soliño, 2005).

PREFERENCIAS PAISAXÍSTICAS

Campaña Turgalicia 2003

IPP moi baixo (2,9 sobre 5)

Campaña Turgalicia 2007

IPP moi alto (4,4, sobre 5)

Complementariamente, realizouse un experimento de elección cos atributos e niveis paisaxísticos máis apreciados pola poboación galega para estimar a disposición a facer un pagamento –mediante unha recarga anual no IRPF– para dotar un fondo que financiase a xestión dos montes dos espazos da Rede Natura 2000 de Galicia. Obtivemos unha cifra –previos todos os filtros e precaucións para evitar interpretacións e condutas compracentes– de 330 euros por hectárea e ano. En función destas percepcións, aspiracións e valores sociais podemos con-

cordar que a sociedade galega «recoñece que a paisaxe é un elemento de benestar individual e colectivo que ademais de valores estéticos e ambientais ten unha dimensión económica»⁵.

No caso da nosa pescuda sobre a xestión sostible do monte baixo, a sociedade galega manifesta valorar especialmente a potencialidade desta política para xerar emprego no mundo rural e para evitar gastos nos programas de extinción de incendios forestais; tamén o feito de valorizar unha fonte enerxética limpa e renovable que substitúe combustibles fósiles e, sen dúbida, o seu efecto directo na redución da gravidade dos incendios forestais e dos seus efectos catastróficos –en extensión, en reiteración. Nese contexto, comprobamos tamén unha preocupación por evitar, na medida do posible, o impacto dos aproveitamentos eólicos nas nosas serras. Como no caso das preferencias polo arborado, a disposición ao pagamento –aquí como unha recarga no prezo da subministración eléctrica que garante a procedencia da enerxía deste programa– superaría o custo unitario de extracción, estimado en 582 euros por hectárea, para unha substitución do 10% da electricidade negra actual por esta electricidade verde.

O que aquí interesa resumir é que por estas dúas vías de xestión da paisaxe –dos arborados e dos montes baixos– non só recollemos as preferencias da sociedade galega senón o seu apoio económico. Se a sociedade quere «comer», comprar, adquirir, esta xestión da paisaxe... é bo saber canto está disposta a pagar por iso. Porque só así outros poderán percibir ingresos e «comer» das paisaxes.

Ten moita razón o profesor Donadieu cando di textualmente no seu relato que non se pode producir gratuitamente a paisaxe, que os agricultores deben diversificar as súas rendas por esta vía, que as cousas ben feitas non se producen espontaneamente, en fin, que cómpre facerlle chegar ao mundo rural os medios financeiros para fabricar a paisaxe. E isto é así alén dos Pactos pola Paisaxe ou dos Acordos de Custodia previstos nas leis⁶. E tamén máis alá de que certos produtos ou servizos con mercado se poidan favorecer dun maior valor engadido se a paisaxe é de calidade e está ben conservada –por exemplo nos viños de socialcos ou terrazas, no leite dos pastos, no marrón glacé, no turismo rural, etc.– pois así poderán ter diferenciación na calidade e no prezo.

⁵ A cita é da Lei de protección da paisaxe catalá, no seu artigo 2.

⁶ Artigos 14.3, 14.4 e 14.5 da Lei galega.

Alén destas consideracións, cómpre remunerar os agricultores e os xestores dos montes –no exemplo que centra a nosa atención– polos valores de non uso e de estrita conservación que están a producir e nos de uso –recreo, ocio– que non poden ser capturados polo mercado. A sociedade manifestounos nos traballos de investigación realizados que está disposta..., mais, canto reclaman os agricultores para axustarse a esa demanda e prover esa calidade e xestión da paisaxe?

Pola paisaxe que para a sociedade era de maior calidade –arborados caducifolios, baixa densidade, masas mixtas, non coetáneos, con monte baixo xestionado activamente...– a mostra de trinta presidentes de comunidades de montes veciñais en man común de Galicia entrevistados nunha dobre rolda de análise Delphi definiu unha cifra de 300 euros por hectárea e ano a longo prazo –ademais dos gastos iniciais de plantación e mantemento. Aínda sendo un custo elevado para as axudas e programas existentes, encaixaría⁷ nos topes máximos das políticas de forestación da PAC (Política Agraria Común) e, sobre todo, na disposición social que vimos de resumir máis arriba. Pero xustamente por iso é especialmente preocupante que no proxecto de Lei de protección da paisaxe de Galicia botemos de menos un capítulo de financiamento⁸.

Desta maneira, os nosos traballos daríanlle razón e perspectivas operativas ao enfoque do relatorio que comento. A demanda social dunha paisaxe de calidade pode ser atendida polos produtores de paisaxe pero, para facelo, é preciso que as administracións públicas cumpran o seu papel de prover os recursos. É dicir, transferir parte da renda das familias e fogares non rurais a aquelas do mundo rural que asuman os contratos de xestión da paisaxe. Só así uns poderán «comer a paisaxe» e os outros, «comer da paisaxe».

Iniciado xa o século XXI, a relación entre a cidade e o campo, ou entre o mundo urbano e o mundo rural, nos países desenvolvidos debera ser profundamente reconsiderada. As razóns veñen xa da herdanza do pasado século (Williams, 2001): por unha banda, cidades conxestionadas e campos despoboados e, por outra, unha excedentaria produción de alimentos, obtidos con tec-

⁷ Tamén no caso do aproveitamento sostible da biomasa permitiría a posta a disposición das plantas de valorización de xeito que lles fose rendible a xeración eléctrica co sistema de primas xa vixente.

⁸ Que si recolle a devandita Lei catalá, no seu capítulo V, que, neste caso, a galega non segue. Tampouco imita a Lei galega á catalá no seu artigo 8.g., que prevé adquirir solo para incrementar o patrimonio público.

noloxía intensiva e que precisan a cada paso menos terras. Así, nos países desenvolvidos un 80% das terras –agrarias e forestais– fornecen moito menos do 10% do emprego.

Por iso, é imprescindible reconsiderar as relacións entre o mundo rural –que ocupa a maior parte do territorio– e o conxunto da sociedade –urbana, industrial e de servizos–, para garantir a conservación deses amplos territorios rurais e de montaña, como recurso natural –ambiental, paisaxístico, enerxético, etc.– e legado para as futuras xeracións. Isto é posible mediante unha xestión activa, sostible e diversificada dos –crecentes e dominantes– espazos rurais non utilizados pola agricultura, que implique e ilusione nesa tarefa os nosos agricultores e a sociedade en xeral. Ese é o obxectivo que, na miña opinión, compartimos o profesor Donadieu e nós mesmos.

BIBLIOGRAFÍA

- PRADA, A., M. X. VÁZQUEZ e M. SOLIÑO: *Beneficios y Costes Sociales en la conservación de la Red Natura 2000*, Fundación Caixa Galicia, 2005.
- PRADA, A., M. X. VÁZQUEZ e M. SOLIÑO: *Electricidad verde, la biomasa en los montes de Galicia*, Fundación Caixa Galicia, 2006.
- WILLIAMS, R.: *El Campo y la Ciudad*, Paidós, Buenos Aires, 2001.